

Piotr Daranowski

Konwencja w sprawie zakazu tortur i innych czynów okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

Palestra 30/10-11(346-347), 97-109

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR DARANOWSKI

KONWENCJA W SPRAWIE ZAKAZU TORTUR I INNYCH CZYNÓW OKRUTNEGO, NIELUDZKIEGO LUB PONIŻAJĄCEGO TRAKTOWANIA ALBO KARANIA

*Opracowanie zajmuje się analizą mechanizmów implementacji zakazu tortur i innych czynów okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, zawartych w konwencji poświęconej wyłącznie temu prawu człowieka i przyjętej w grudniu 1984 roku.**

Ze sprawozdań Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża wynika, że stosowanie tortur ma miejsce w przeszło 50 państwach.¹ Co więcej, ich stosowanie nie jest częstokroć przypadkowe, lecz stanowi o zinstytucjonalizowanej, administracyjnej praktyce państwa. Szczególnie wyraźnie ujawnia się ona w sytuacjach wewnętrznych napięć oraz w stanach wyjątkowych i konfliktach zbrojnych.²

Tortury kierowane są przeciwko osobom podejrzanym, zatrzymanym lub uwięzionym. Mają one na celu wymuszenie uzyskania informacji lub zeznań. Prowadzą — ołok naruszenia integralności fizycznej osoby torturowanej — do jej poniżenia i zastraszenia. Nierzadko stosowanie tortur jest środkiem represji karnej.

1. Zakaz stosowania tortur w prawie międzynarodowym i w prawie wewnętrznym

Zakaz stosowania tortur przewidują w sferze międzynarodowej przede wszystkim konwencje traktujące o ochronie zasadniczych praw człowieka i podstawowych jego wolności. Zakaz w tych konwencjach ma charakter bezwzględnie obowiązujący Strony umowy — niezależnie od sytuacji, w jakiej mogłyby się one znaleźć (od stanu wewnętrznego pokoju, poprzez stany wewnętrznych napięć i zaburzeń, aż po stany wewnętrznych lub międzynarodowych konfliktów zbrojnych.³

Zakaz taki zawiera więc Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku (PRL jest jego stroną od marca 1977 roku)⁴ w art. 7. Także regionalne systemy ochrony praw podstawowych jednostki, np. europejski z 1950 roku⁵ i amerykański z 1969 roku,⁶ formułują zakaz analogiczny (odpowiednio w art. 3 i art. 5 § 1). We wszystkich wypadkach zakaz stosowania tortur uzupełniony jest zakazem popełniania innych czynów okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania.

* Ratyfikacji tej konwencji przez Radę Państwa w imieniu PRL należy oczekiwać w niezbyt odległym terminie.

¹ Le Comité International de la Croix-Rouge et la torture, „Revue Internationale de la Croix-Rouge” (dalej w skrócie: RICR), Décembre 1976, s. 1—3. Zob. ponadto: J. Moreillon: Le Comité International de la Croix-Rouge et la protection des détenues politiques, RICR, Avril 1976, s. 13—22; K. Kocel: Działalność Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża w sytuacjach napięć i zamieszek wewnętrznych, PIP nr 2/1986, s. 70; Law and the Prevention of Torture, „The Review International Commission of Jurists, December 1973, s. 23.

² Etude sur conséquences pour les droits de l'homme des développements récents concernant les situations dites d'état de siège ou d'exception — E/CN.4/Sub.2/1982/15.

³ A. Calogeropoulos-Stratis: Droit humanitaire et Droit de l'homme — la protection de la personne en période du conflit armé, Leiden 1980, s. 145—152.

⁴ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁵ Les droits de l'homme en droit international — Textes de base, Strasbourg 1979, s. 3 i n.

⁶ Ibidem, s. 66 i n.

W sytuacji międzynarodowego konfliktu zbrojnego rozbudowany zakaz stosowania tortur przewidują cztery konwencje genewskie z 12 sierpnia 1949 roku.⁷ Konwencje czynią to w odniesieniu do każdej kategorii osób nimi chronionych, a więc chorych i rannych w wojnie lądowej, chorych, rannych i rozbitków w wojnie morskiej, jeńców wojennych, ludności cywilnej obszaru okupowanego (art. 2 I, art. 12 II, art. 13 i 17 III, art. 32 IV KG). Zakaz ten odnosi natomiast do wszystkich podmiotów, objętych międzynarodowym konfliktem zbrojnym, Protokoł Dodatkowy do Konwencji Genewskich z 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, który został przyjęty w 1977 r. (art. 75).⁸

W razie niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, o zakazie stosowania tortur wobec członków zwalczanej strony stanowi art. 3, wspólny dla wymienionych czterech konwencji genewskich. Protokoł Dodatkowy do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, rozszerza ten zakaz na wszelkie osoby objęte konfliktem (art. 4).⁹

Zakaz płynący z umów międzynarodowych uzupełniają postanowienia dwu innych dokumentów, a mianowicie tzw. Reguł Minimalnych dotyczących traktowania więźniów, które przyjęte zostały w ONZ w 1955 roku,¹⁰ oraz Code of Conduct for Law Enforcement Officials, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne w grudniu 1979 roku (art. 5).¹¹

W większości krajowych systemów o zakazie tortur stanowią wyłącznie przepisy szczegółowe ustaw karnych zawierające zakazy godzenia w dobra zagrożone zazwyczaj torturą, a więc w życie, zdrowie czy też wolność jednostki. Ustawy karne nie wyodrębniają — na ogół — rodzajowo przestępstwa tortury.

Praktyka dowodzi, że zarówno umowne zakazy stosowania tortur (o samowymagalnym skądinąd charakterze),¹² jak i przyjęte dotychczas „kodeksowe” sposoby zapobiegania im są niewystarczające.

Świadomość tego stanu rzeczy wywołała potrzebę dalszego normatywnego sprecyzowania zakazu, a także potrzebę doskonalenia mechanizmów jego międzynarodowej i krajowej implementacji. Problem podjęty został przez Komisję Praw Człowieka ONZ i pozwolił przyjąć państwom w grudniu 1984 roku, a Sekretarzowi Generalnemu ONZ wyłożyć do podpisu 7 lutego 1985 roku Konwencję w sprawie zakazu tortur i innych czynów okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.¹³

⁷ Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171.

⁸ Jeśli chodzi o treść Protokołów Dodatkowych do Konwencji Genewskich, zob.: Międzynarodowe prawo wojenne — Zbiór dokumentów (pod red. M. Flemminga), Warszawa 1978.

⁹ Co do podmiotowego zakresu nakazów przestrzegania praw elementarnych jednostki w Protokołach Dodatkowych do Konwencji Genewskich przyjętych w 1977 roku — zob. P. Daranowski: Prawo humanitarne (genewskie) a prawa człowieka. „Studia Prawnicze” nr 1—2/1985.

¹⁰ „Przegląd Więziennictwa” nr 4/1958, s. 6—32.

¹¹ Yearbook of United Nations, 1979, s. 779—780.

¹² K. Skubiszewski: Prawa jednostki, umowy międzynarodowe i porządek prawny PRL, PIP nr 7/1981, s. 22; tenże: Stosowanie i przestrzeganie prawa międzynarodowego w państwie, PIP nr 9/1984; J. Velu: Les effets directs des instruments internationaux en matière de droits de l'homme, „Revue Belge de Droit International Public”, vol. XV, 1980, s. 293 i n.

¹³ „Amnesty International Newsletter”, March 1985, nr 3. Na temat prac nad konwencją — zob. S. Trechsel: Probleme und aktueller Stand der Bemühungen um eine UN-Konvention gegen die Folter, „Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht”, 1982, s. 245—266. Zob. też W. Michalski: Potępienie tortur i nieludzkiego traktowania uwięzionych w działalności organów ONZ. „Sprawy Międzynarodowe” nr 6/1977, s. 166—171.

2. Definicja aktu tortury według konwencji

Konwencja w art. 1 § 1 daje następującą definicję tortury:

„Ze względu na cele niniejszej konwencji termin «tortura» oznacza wszelką czynność, za pośrednictwem której zadaje się komukolwiek umyślnie poważną dolegliwość lub cierpienie o charakterze fizycznym lub psychicznym bądź dlatego, żeby uzyskać od niego lub osoby trzeciej informację lub przyznanie się albo aby ukarać go za czyn, który popełnił lub o popełnienie którego jest podejrzany, albo też aby zastraszyć go lub osobę trzecią, bądź też z jakiegokolwiek powodu wynikającego z dyskryminacji wszelkiego rodzaju, jeżeli dolegliwość ta lub zadane cierpienie jest uczynione bezpośrednio lub za namową, za zgodą lub przyzwoleniem funkcjonariusza publicznego lub osoby działającej w takim charakterze. Pojęcie to nie obejmuje dolegliwości lub cierpień wynikających z sankcji karnej przewidzianej przez prawo”.

Pobieżna analiza tej definicji pozwala wyróżnić dwa kryteria wyodrębniające torturę spośród innych zjawisk powodujących fizyczne i psychiczne cierpienia osoby ludzkiej.

Kryterium pierwszym jest celowość zadawania cierpienia. Konwencja nie podziela poglądu, który kwalifikuje torturę jako akt zadawania cierpienia abstrahujący od motywu. Co więcej, według definicji akt tortury wypływa z „chęci” jej popełnienia po stronie sprawcy.

Większość encyklopedycznych definicji tortur wiąże to pojęcie z wymuszaniem zeznań w postępowaniu karnym, rzadziej natomiast wskazują one na inne cele i motywacje stosowania tortur.¹⁴

Proponowanie obszernego katalogu motywów stosowania tortur nie było brane pod uwagę przez składających projekty konwencji.¹⁵ Stanowiący podstawę do dyskusji oryginalny projekt szwedzki ograniczył cele stosowania tortur do trzech: a) wymuszania uzyskania informacji albo przyznania się do czynu popełnionego lub przypuszczalnie popełnionego, b) ukarania za czyn osoby skazanej lub podejrzanej, c) zastraszenia — i wyliczył je przykładowo. Otóż przyjęty tekst konwencji powtórzył to proponowane wyliczenie, wymieniając zasadnicze, jak się wydaje, motywy, jakimi kierować się może zinstytucjonalizowany aparat represji państwowej. Przyjąć można, że choć z zasady kazuistyka mija się z istotą kodyfikacji, a każde wyliczenie już u swego zarania skazane jest na dezaktualizację lub z istoty swej deprecjonuje rangę sytuacji w wyliczeniu tym nie ujętych, to jednak zważywszy na regulowaną materię, wyliczenie motywów w art. 1 § 1 konwencji jest satysfakcjonujące.

Należy dodać, że art. 1 § 1 wyróżnia także jako przyczynę zadawania tortur traktowanie dyskryminacyjne. Wyróżnienie przez konwencję tej przyczyny jest dyskusyjne. I nawet nie dlatego, że pojęcie „traktowanie dyskryminujące” wiąże się z wyodrębnioną na podstawie jakiegoś kryterium grupą jednostek, a pojęcie „tortury” z jednostką, lecz dlatego, że tortura z motywów dyskryminacyjnych nie może, naszym zdaniem, wystąpić samoistnie. Traktowanie dyskryminacyjne

¹⁴ Wielka Encyklopedia Powszechna (Gutenberga), t. 17, Kraków, s. 178; Encyklopedia Ilustrowana (Trzaski, Everta, Michalskiego), t. 5, Kraków 1927, s. 543; Encyklopedia Powszechna (Orgelbranda), t. XXV, Warszawa 1867, s. 398; Encyklopedia Britannica, vol. 22, 1947, s. 310; Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych (pod red. J. E. O s m a Ń c z y k a), Warszawa 1982, s. 516.

¹⁵ E/CN.4/L. 1470, §§ 15 i 16. Konkurencyjnym w stosunku do projektu szwedzkiego był projekt Międzynarodowej Komisji Prawników.

ujawnić się może jedynie jako konsekwencja tortur mających na celu wymuszenie, ukaranie lub zastraszenie jakiejś grupy osób.

Kryterium drugim jest stopień dolegliwości, której przekroczenie uzasadnia operowanie terminem „tortury”.

Granice oddzielającą torturę od innych aktów gwałtu na osobie ludzkiej sygnalizował oryginalny projekt szwedzki, stanowiąc w art. 1 § 1 m.śn.: „Torturę stanowi pogłębiona i rozmyślna forma okrutnego, nieludzkiego traktowania lub karania”.

Wobec zrezygnowania w toku prac nad konwencją z tego sformułowania, sygnalizację istnienia wspomnianej granicy odnajdujemy w art. 16 konwencji. Artykuł ten, formułując nakaz ustawowej represji „innych czynów okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania”, nadmienia, że chodzi o czyny, które, „nie równają się torturze definiowanej w art. 1 § 1 (...)”.

Nie ulega wątpliwości, że byłoby rzeczą nieuzasadnioną oczekiwać od konwencji wskazania granicy, od której czyn okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania staje się torturą. Sama sygnalizacja tej granicy spełnia wystarczającą rolę. Wyjaśnia ona nie tylko sens przyjętej regulacji, lecz przede wszystkim nakłada na organ, tak krajowy jak i międzynarodowy, upoważniony do badania sytuacji uzasadniających podejrzenie o stosowanie tortur, obowiązek samodzielnego badania i ustalania, czy zamach na dobra jednostki przekroczył granicę, od której może być kwalifikowany jako przestępstwo tortury.¹⁶

Na realizację analogicznego obowiązku wskazują ustalenia zawarte w decyzjach Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także w decyzjach Komitetu Praw Człowieka, dokonujących wykładni przepisów stanowiących o zakazie tortur i popełniania „innych czynów” w rozpatrywanych przez nie sprawach.¹⁷

3. Tortury a sankcja karna

Inicjujący dyskusję nad konwencją projekt szwedzki zaznaczał, że nie można objąć pojęciem tortury dolegliwości wynikających z sankcji karnej przewidzianej w prawie wewnętrznym, i dodał, że sankcja ta może podlegać jedynie limitacji

¹⁶ P. Sieghart: *The International Law of Human Rights*, Oxford 1983, s. 162–165. Por. też J. E. S. Fawcett: *The Application of the European Convention on Human Rights*, Oxford 1969, s. 34–40.

¹⁷ Wśród aktów kwalifikowanych (w toku badania skarg indywidualnych i państwowych przez Europejską Komisję Praw Człowieka i Komitet Praw Człowieka) jako akty tortury wymienić można: bicie w pięty, stosowanie wstrząsów elektrycznych, zaciskanie metalowych obręczy wokół głowy, wrywanie włosów, kopanie w narządy rodne, pozbawienie snu hałasem, podpalanie ciała papierosem, wkładanie kija lub lufy broni w *rectum*, stosowanie tortury „kropki wody”, wieszanie nad otwartym ogniem, wykręcanie i skuwanie kończyn na długi czas. Europejska Komisja Praw Człowieka uznała za akt tortury także: odbywanie kary pozbawienia wolności w zupełnej izolacji, pozbawienie osoby aresztowanej pożywienia, wody lub dostępu do urządzeń sanitarnych, groźenie wyrzuceniem przez okno, zmuszanie do obnażania się, zmuszanie do obecności podczas tortur krewnych lub przyjaciół. W rozpatrywanej także przez Komisję skardze (Danmark and others v. Greece) niektóre warunki zatrzymania występujące w powiązaniu z osobą zostały uznane za akt tortury, a wśród nich m.in.: zatlóczenie cel, pozbawienie podstawowych urządzeń sanitarnych, brak dostatecznej opieki dentyficznej, pozbawienie otrzymywania korespondencji i odwiedzin. Zob. w tej kwestii Sieghart: op. cit., s. 165; zob. też: *Human Rights Committee — Selected decisions under the Optional Protocol*, CCPR/C/ OP/1.

przewidzianej w Regułach Minimalnych dotyczących traktowania więźniów.¹⁸

Odejście w toku prac nad konwencją od Reguł Minimalnych jako kryterium ograniczającego dolegliwość sankcji karnej uzasadniano tym, że Reguły dotyczą jedynie więźniów. Reguły Minimalne nie mają zastosowania wobec osób zatrzymanych, poddanych postępowaniu karnemu przed skazaniem.

Powyższa konstatacja wywołała potrzebę odwołania się od jakiegoś innego, międzynarodowego kryterium, któremu odpowiadać miałyby krajowa sankcja karna. Chciano w ten sposób, bez widocznego skutku jednak, uniknąć zrelatywizowania konwencyjnego zakazu stosowania tortur za sprawą krajowej ustawy karnej, mogącej wszak z dużą dowolnością określać formy i zakres dolegliwości sankcji karnej oraz utwierdzać — w konsekwencji — swym autorytetem dolegliwość równą dolegliwości tortury. Ostatecznie więc uzasadnione jest stwierdzenie w art. 1 § 1, że tortura „nie obejmuje dolegliwości lub cierpień wynikających jedynie z właściwości sankcji karnej”. Istnieje jednak obawa, że fakt daleko zróżnicowanych form represji karnej w ustawodawstwach państw (np.: zasada szariatu w ortodoksyjnych państwach muzułmańskich) może ograniczać skuteczność konwencyjnego nakazu zapobiegania torturom.

4. Podmiot represji karnej

Art. 1 § 1 w sformułowanej definicji tortury określa, czyje zachowanie ma być przedmiotem represji karnej, i wskazuje na funkcjonariuszy publicznych lub inne osoby działające urzędowo.

Konwencja, będąc kolejną regulacją „międzynarodowego prawa karnego publicznego”,¹⁹ stanowi o charakterystycznej dla tego prawa zasadzie indywidualnej odpowiedzialności karnej za naruszanie norm prawa międzynarodowego przypisane państwu lub osobom, które działają w jego imieniu lub z jego upoważnienia. Ograniczenie zakresu podmiotowego konwencji do funkcjonariuszy publicznych i innych osób działających urzędowo uwzględniło ten pogląd, wyrażony w trakcie prac nad konwencją, który wskazywał na to, że akty tortur popełniane przez funkcjonariuszy publicznych powinny być objęte postanowieniami obowiązujących ustaw karnych.

Generalna formuła art. 1 § 1: „funkcjonariusz publiczny lub osoba działająca w takim charakterze” — zostaje uściślona w art. 10 § 1 w ten sposób, że dotyczy ona „personelu cywilnego lub wojskowego, personelu medycznego, funkcjonariuszy publicznych lub innych osób, które mogą być zaangażowane w procesie zatrzymania i przesłuchania lub pozostawać w kontakcie z osobą poddaną jakiejkolwiek formie zatrzymania, aresztu lub więzienia”.

Ponieważ art. 10 § 1, podobnie jak art. 1 § 1, podkreśla ścisły związek aktów tortury z postępowaniem karnym lub wykonywaniem kary, przyjęć można, że konwencja dotyczyć będzie m.in. funkcjonariuszy organów porządku publicznego (policji, milicji, służb bezpieczeństwa), funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości (prokuratorów, sędziów), cywilnego i wojskowego personelu sił zbrojnych, personelu

¹⁸ Analogiczną formułę przyjęła Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie ochrony wszystkich osób przed torturami bądź innym okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, uchwalona 9 grudnia 1976 roku (zob. W. Michalski: op. cit., s. 169).

¹⁹ R. Sonnenfeld: Pojęcie „międzynarodowego prawa karnego publicznego”, PIP nr 3/1984, s. 62—70. Zob. też: S. Glaser: *Droit international pénal conventionnel*, Bruxelles 1970, s. 26—47; L. Gardocki: O pojęciu prawa karnego międzynarodowego, PIP nr 3/1984, s. 79—80.

medycznego cywilnego i wojskowego pozostającego w kontakcie z osobą zatrzymaną, aresztowaną lub uwięzioną, personelu służby więziennej, służb ochrony kolei itp.

5. Formy przestępstwa tortury

Formy popełniania przestępstwa tortury wymienia art. 4 § 1.

W zdaniu pierwszym art. 4 § 1 sformułowany zostaje generalny nakaz wprowadzenia do ustawy karnej przepisu zakazującego tortur i przewidującego odpowiedzialność karną sprawcy i współpracy przestępstwa.

Podkreślić należy, że zagadnienie współsprawstwa w przestępstwie tortury należy rozpatrywać w świetle rozwiązań przyjętych w prawie wewnętrznym Strony konwencji. Praktyka międzynarodowa bowiem nie pozwala zarysować względnie jednolitego rozumienia współsprawstwa w przestępstwach międzynarodowych.

W zdaniu drugim art. 4 § 1 konwencja wyraźnie nakazuje karać za usiłowanie popełnienia przestępstwa tortury, a także nakazuje karanie osób, których zachowanie „stanowi współudział lub udział w torturze”.

Rozumienie wyróżnionej przepisem formy stadijalnej przestępstwa tortury, jaką jest usiłowanie, pozostawione jest prawu wewnętrznemu Strony konwencji.

Kilku uwag wyjaśniających wymaga sformułowanie „współudział lub udział w torturze”. Zwrot ten sugeruje istnienie związku z „wykonawstwem” przestępstwa tortury (także współsprawstwem). Sama jednak definicja czynu tortury (art. 1 § 1) — obok wypadków „bezpośredniego wykonania” — przewiduje również, że tortura może być rezultatem „namowy, zgody lub przyzwolenia” na jej popełnienie, co wskazuje na to, że karalne zachowanie polega nie tylko na bezpośrednim wykonawstwie.

W trakcie opracowywania art. 4 zgłoszono uwagę, że termin „współudział lub udział w torturze”, jeśli się weźmie pod uwagę terminologię przyjętą w wewnętrznych porządkach prawnych, może nie obejmować zachowań „osób, które pomagały sprawcy po dokonaniu tortury lub które w różny sposób ukryły fakt ich dokonania”. Wydaje się, że obawa ta wynikała z nieobjęcia pomocnictwa udzielonego po dokonaniu przestępstwa. Na przykład polski kodeks karny pomoc udzieloną po dokonaniu przestępstwa kwalifikuje jako poplecznictwo (art. 252 k.k.) z wyjątkiem sytuacji, gdy pomoc ta została przyrzeczona przed jego popełnieniem (pomocnictwo psychiczne).²⁰

Wreszcie sformułowanie użyte w zdaniu drugim art. 4 § 1: „To samo dotyczyć będzie (...)” obejmuje inne niż „wykonawcze” formy zjawiskowe przestępstwa. Inaczej bowiem zwrot „współudział lub udział w torturze” byłby zbędny. Ściślej biorąc, obejmuje on podżeganie i pomocnictwo związane z popełnieniem przestępstwa umyślnego, a takim właśnie jest definiowane w art. 1 § 1 konwencji przestępstwo tortury. Jeżeli tylko generalnie stwierdzi się, że w grę wchodzi wywołanie u osoby przekonania, by popełniła ona akt tortury, albo — w razie powzięcia przez tę osobę zamiaru popełnienia tej tortury — utwierdzenie jej w tym zamiarze, to nie ulega żadnej kwestii, że sytuacje takie najlepiej przylegają do pojęć „namowy, zgody lub przyzwolenia”, o czym mówi art. 1 § 1 konwencji.

²⁰ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter: Kodeks karny z komentarzem (dalej w skrócie: Komentarz do k.k.), Warszawa 1973, s. 100.

6. Kara za przestępstwo tortury

Konwencje międzynarodowe, uznając jakieś czyny za przestępstwo, z reguły nie przewidują nie tylko żadnego rozmiaru kary, ale nawet jej rodzaju. Obie te kwestie pozostawione są ustawodawstwu wewnętrznemu do własnego ustalenia.²¹

Z podobnego założenia wychodzi także konwencja w sprawie zakazu tortur, przewidując jedynie w art. 4 § 2, że każde państwo-Strona karać będzie za przestępstwo tortury, biorąc odpowiednio pod uwagę jego poważny charakter.

7. Właściwość krajowej ustawy karnej wobec przestępstwa tortury

Analizowana konwencja stanowi istotny fragment „międzynarodowego prawa karnego”, którego cechą jest ustanowienie represji karnej za czyny, które ze względu na swą istotę wywołują międzynarodową potrzebę określenia pożądanego standardu traktowania przestępców i sprawcy.²²

Konwencja czyni to, stanowiąc o właściwości krajowej ustawy karnej państwa-Strony wobec sprawców przestępstwa tortury wtedy, gdy odpowiedzialność karna sprawcy musi być oparta na podstawie innej aniżeli ta, którą przyjmują za podstawową kodeksy karne państw, a którą określa fakt popełnienia przestępstwa w obrębie terytorium państwa (zasada terytorialności).

Tak więc konwencja w art. 5 § 1 lit. b nakazuje, aby krajową ustawę karną stosować wobec sprawcy wtedy, gdy jest on obywatelem państwa-Strony konwencji — niezależnie od miejsca popełnienia przestępstwa. Nakaz ten dotyczy przede wszystkim sytuacji, kiedy obywatel państwa-Strony popełnia przestępstwo tortury poza granicami swego kraju, a więc na terytorium państwa obcego. Nakaz wiąże się tu więc w zakresie odpowiedzialności karnej sprawcy z jego statusem obywatelskim (zasada personalna).

Przyjęcie tego nakazu ogranicza w zasadzie wypadki niekarania przez Stronę konwencji sprawcy, który jest jej obywatelem. Stosowanie tego nakazu jest także wyrazem szacunku wobec interesów państwa, na którego terytorium przestępstwa dokonano. Polski k.k. stanowi o tej zasadzie w art. 113.

Art. 5 § 1 lit. c pozostawia uznaniu Stron konwencji stosowanie ustawy karnej wobec sprawców tortur wówczas, gdy ofiarą przestępstwa jest obywatel państwa-Strony, a przestępstwo zostało dokonane poza granicami państwa-Strony przez osobę obcą. Postulat ten podkreśla wagę opieki dyplomatycznej państwa wobec osób pokrzywdzonych, które pozostają z nim w prawnym (obywatel) lub faktycznym (bezpaństwowiec) związku. Polski kodeks karny tej odmiany zasady personalnej nie ustanawia. Art. 114 § 1 k.k. mówi o odmianie zasady uniwersalnej, a nie o zasadzie personalnej przewidzianej art. 5 § 1 lit. c konwencji.²³

Wreszcie art. 5 § 1 łączy odpowiedzialność karną sprawcy przestępstwa tortury z zasadą represji wszechświatowej.²⁴ Z ustanowionej w konwencji zasady represji wszechświatowej wypływa dla państw-Stron obowiązek ścigania sprawców przestępstwa tortury w wypadkach, gdy podstawy ścigania sprawcy nie określa ani fakt popełnienia przestępstwa na terytorium Strony konwencji, ani fakt szczególnego statusu sprawcy, ani też fakt szczególnego statusu ofiary. O właściwości kra-

²¹ I. I. Karpiec: *Przestępstwa o charakterze międzynarodowym*, Warszawa 1983, s. 239.

²² S. Z. Feller: *Jurisdiction over offences with a foreign element*, „*Jurisdiction and cooperation...*”, s. 5–45. Por. S. Glaser: *op. cit.*, s. 49–50; zob. też: Sonnenfeld: *op. cit.*, s. 62–63.

²³ Komentarz do k.k., s. 364.

²⁴ Feller: *op. cit.*, s. 32–34.

kowej ustawy karnej rozstrzyga wówczas materia, rodzaj przestępstwa. Przestępstwa godzące we wspólny interes społeczności międzynarodowej (*delicta iuris gentium*) dają prawo każdemu z jej członków do objęcia represją karną sprawców takich przestępstw, nawet jeżeli zostały one popełnione poza terytorium ścigającego państwa i dotyczą sprawców nie posiadających żadnych związków z jego terytorium.

Przestępstwo tortury stanowi *delictum iuris gentium*. Polska ustawa karna przewiduje właściwość sądów polskich wobec tego rodzaju przestępstw w art. 115 k.k.²⁵

8. Postępowanie karne w sprawach o przestępstwo tortury

Postanowienia konwencji dotyczące postępowania karnego przeciwko sprawcom tortur koncentrują się na sformułowaniu obowiązku sprawnego karania za przestępstwo oraz na gwarancjach procesowych przysługujących osobie podejrzanej (szczególnie sprawcy cudzoziemcowi).

Art. 6 § 4 nakłada więc na Stronę konwencji m.in. obowiązek natychmiastowej notyfikacji państwu pochodzenia osoby zatrzymanej, faktu zatrzymania oraz okoliczności uzasadniających zatrzymanie. Samo zatrzymanie lub zastosowanie innych środków przewidzianych przez prawo wobec przypuszczalnego sprawcy przestępstwa zgodnie z art. 6 § 1 „może trwać jedynie przez okres konieczny do przeprowadzenia postępowania karnego lub dokonania ekstradycji”.

W razie podjęcia postępowania przygotowawczego (art. 6 § 2) wobec cudzoziemca, Strona konwencji przekaze zainteresowanemu państwu ustalenia tego postępowania wraz z oświadczeniem co do tego, czy zamierza sprawę osądzić (art. 6 § 4).

Art. 6 § 3 przyznaje cudzoziemcowi podejrzanemu o dokonanie przestępstwa istotne uprawnienia w momencie zatrzymania, a mianowicie prawo do niezwłocznego skomunikowania się z przedstawicielem państwa, którego jest obywatelem, albo — jeśli jest bezpaństwowcem — z przedstawicielem państwa, w którym zazwyczaj zamieszkuje.

Art. 7 konwencji ustanawia dwa dalsze istotne obowiązki proceduralne dla Strony umowy: obowiązek przedstawienia sprawy kompetentnemu organowi w celu jej osądzenia (§ 1) oraz zapewnienie podejrzanemu przysługujących mu gwarancji procesowych we wszystkich stadiach postępowania (§ 3).

Mając na uwadze interes cudzoziemca-sprawcy, konwencja nakazuje zastosowanie wobec niego „rutynowej” procedury przewidzianej w prawie wewnętrznym Strony, takiej jak w „wypadku jakiegokolwiek przestępstwa o poważnym charakterze”. W art. 7 § 2 konwencja wymaga także, aby rygory postępowania dowodowego przewidziane w prawie wewnętrznym Strony były w postępowaniu przeciwko cudzoziemcowi-sprawcy ściśle przestrzegane.

Zwrócić należy również uwagę na to, że sformułowanie art. 6 § 1 wskazuje na obowiązek wszczynania z urzędu postępowania w sprawach o popełnienie przestępstwa tortury.

9. Problem ekstradycji sprawców

Akt ekstradycji nie był nigdy pochodną wymagań sprawiedliwości, lecz polityki. Państwa nigdy nie uważały się za zobowiązane do ekstradycji sprawcy przestęp-

²⁵ Komentarz do k.k., s. 364-366.

stwa, jeśli się na nią wyraźnie nie zgodzili. To przekonanie jest nadal aktualne i potwierdzone współczesną praktyką.²⁶

Aby więc urealnić postulat represji wszechświatowej, art. 8 konwencji określa warunki ekstradycji sprawców tortur. Następuje to ze względu na dominującą praktykę państw wydawania sprawców przestępstw — jedynie na podstawie wcześniej zawartych umów ekstradycyjnych, przy czym ta ekstradycja sprawców może być ograniczona tylko do tych przestępstw, które wylicza umowa wcześniej zawarta.

Tak więc art. 8 § 2 stanowi, że państwa uzależniające ekstradycję sprawcy od istnienia umowy ekstradycyjnej mogą uznać konwencję za podstawę ekstradycji w stosunkach z państwami, z którymi nie zawarły dotychczas takich umów. W stosunku do PRL, w razie przystąpienia jej do konwencji, postulat ten będzie bez znaczenia, gdyż w prawie polskim (art. 534 § 1 i 2 k.p.k.; art. 541 § 2 k.k.) brak jest normy uzależniającej dokonanie ekstradycji od umowy międzynarodowej, której PRL jest stroną.

Wobec stosowanej praktyki traktatowej, która posługuje się metodą enumeracji przestępstw podlegających ekstradycji, konwencja formułuje obowiązek (art. 8 § 1) wprowadzenia przestępstwa tortury do wszystkich umów ekstradycyjnych zawartych między Stronami konwencji. W praktyce akt przystąpienia do konwencji państw, które zawarły wcześniej między sobą dwustronne umowy ekstradycyjne, oznacza włączenie automatycznie przestępstwa tortury do tych wcześniej zawartych umów. W ten sposób zostaje mocno zaakcentowany obowiązek wprowadzenia do ustaw karnych państw-Stron konwencji (art. 2 § 1 i art. 4 § 1) zakazu tortur w rozumieniu art. 1 § 1 konwencji, albowiem warunek dwustronnej karalności jest niezbędnym warunkiem pozytywnym do tego, żeby przestępstwo uznane w konwencji za ekstradycyjne było nim w rzeczywistości.

Art. 8 § 1 zawiera także nakaz włączenia przestępstwa tortury do przyszłych umów ekstradycyjnych stosujących metodę enumeracji przestępstw.

Sklasyfikowanie aktu tortury jako przestępstwa podlegającego ekstradycji ma także istotne znaczenie praktyczne dla wykonywania przez Strony konwencji umów, które określają przestępstwa ekstradycyjne za pomocą metody eliminacji. W wypadku bowiem podpisania konwencji przez państwa, które zawarły między sobą umowy określające przestępstwa ekstradycyjne za pomocą tej metody, przestępstwo tortury zostanie objęte przewidzianą w nich podstawą ekstradycji przy założeniu, że spełniony zostanie warunek dwustronnej karalności czynu.

W art. 8 § 3 konwencja nakazuje Stronom, które nie uzależniają ekstradycji od istnienia umowy, by uznały przestępstwo tortury za przestępstwo podlegające ekstradycji według prawa Strony wezwanej. Natomiast w § 4 tegoż artykułu konwencja stanowi, żeby Strona dokonywała ekstradycji także sprawców przestępstwa tortury, którzy popełnili ten czyn na terytorium tej Strony.

Polska ustawa karna w sposób istotny uwzględniła nakazy art. 8 § 3. Obok bezwzględного zakazu wydawania obywateli własnych i osób, którym udzielono azylu w Polsce (art. 534 § 1 k.p.k.), ustawa przewiduje jedynie fakultatywną odmowę wydania sprawców przestępstw, mianowicie wtedy, gdy przestępstwo zostało popełnione na terytorium PRL albo na polskim statku wodnym lub powietrznym (art. 534 § 2 pkt 1 k.p.k.).

²⁶ H. Schultz: The classical law of extradition and contemporary needs, „Jurisdiction and cooperation (...)”, s. 309—313. Zob. też I. A. Shearer: The current framework of international extradition, „Jurisdiction and cooperation (...)”, s. 327; Z. Knypl: Ekstradycja jako instytucja prawa międzynarodowego i wewnętrzne, Warszawa 1975.

10. Problem pomocy prawnej w ściganiu sprawców tortur

Artykuł 9 § 1 i 2 uzupełnia w istocie materię pomocy prawnej w procesie ścigania sprawców tortur. Art. 9 § 1 stanowi o pomocy prawnej i podkreśla obowiązek jak najszybszego działania na rzecz dostarczenia dowodów koniecznych do wszczęcia postępowania.

Użyte w konwencji określenie *criminal proceedings* obejmuje zarówno postępowanie od momentu zatrzymania do chwili skazania, jak i ewentualne wznowienie postępowania oraz postępowanie w sprawie aktu łaski, postępowanie o niesłuszne skazanie, proces adhezyjny itp. Postępowanie karne może wymagać różnych szczegółowych form pomocy, które służą w istocie dostarczaniu dowodów dla kolejnych faz postępowania.

Traktaty wprowadzające obowiązek udzielania pomocy prawnej w procesie ścigania międzynarodowych przestępstw powstrzymują się na ogół od ustanawiania szczegółowej listy działań składających się na tę pomoc i ograniczającą się do generalnego postulatu udzielania pomocy w jak najszybszym zakresie.²⁷ Art. 9 § 1 konwencji też jest tego przykładem. W konwencji zaznacza się przy tym, że w wypadku umów o pomocy prawnej wcześniej zawartych między Stronami konwencji, zakres pomocy w postępowaniu wobec sprawców tortur odpowiadać będzie zakresowi pomocy przyjętemu w tych umowach (art. 9 § 2).

11. Ściganie czynów okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania

Obok kategorycznego nakazu ścigania i karania sprawców przestępstwa tortury, konwencja ustanawia w art. 16 § 1 obowiązek ścigania i karania sprawców innych czynów okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Art. 16 § 1 nie precyzuje charakteru „innych czynów” w taki sposób, jak czyni to art. 1 § 1 w odniesieniu do aktu tortury. Nie informuje więc wprost o cesze celowego ich zadawania, nie opisuje materialnego ich skutku. Wskazuje jedynie, że ma je charakteryzować odpowiednio niższy próg zadawanych cierpień, jak to wynika ze stwierdzenia, że „nie równają się torturze zdefiniowanej w art. 1”.

Szczupła redakcja art. 16 § 1, w której mówi się o tym, że chodzi „o czyny popełniane osobiście lub za namową albo za zgodą lub przyzwoleniem funkcjonariusza publicznego bądź innej osoby działającej urzędowo”, wyraża, naszym zdaniem, zarówno zamiar bezpośredni jak i zamiar ewentualny, które stanowią o znamionach strony podmiotowej przestępstwa okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Inną refleksję nasuwa obowiązek zapobiegania „innym czynom” zawarty w art. 16 § 1. Podczas gdy nakaz represji tortur zawarty w art. 2 § 1 każe „podjąć efektywne środki legislacyjne, administracyjne, sądowe lub inne” w celu zapobieżenia popełnianiu tortur, a art. 4 § 1 każe wprost zamieścić w nim sformułowanie, „żeby wszystkie akty tortur były czynami zakazanymi przez ustawę karną” — nakaz w art. 16 § 1 jest zdecydowanie mniej rozbudowany. Strona konwencji w myśl tego artykułu „jedynie (...) podejmie się zapobieżenia na całym terytorium poddanym jego jurysdykcji innym czynom okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania”. Brak wyliczenia środków i kierunków działania, jakie Strona konwencji powinna tu podjąć, nie osłabia, naszym zdaniem, bez-

²⁷ H. Grützn er: *International judicial assistance and cooperation in criminal matters, „Jurisdiction and cooperation (...)”*, s. 195.

względne nakazu karania „innych czynów”. Świadczy o tym kategoryczny nakaz zapobiegania torturom i „innym czynom”, zawarty w międzynarodowych traktatach ustanawiających generalne systemy ochrony podstawowych praw jednostki.

Bardziej powściągliwy pod względem redakcyjnym nakaz karania zawarty w art. 16 § 1 jest materialnie równie kategoryczny jak nakaz karania przestępstwa tortury w myśl art. 4 § 1 konwencji. Art. 16 § 1 nakazuje, naszym zdaniem, wprowadzenie do ustawy karnej szczególnych przepisów zakazujących okrutnego traktowania, okrutnego karania, nieludzkiego traktowania, nieludzkiego karania, poniżającego traktowania i poniżającego karania.

Wprowadzenie do ustawy karnej sześciu różnych rodzajowo przestępstw znajduje pośrednio wsparcie w decyzjach międzynarodowych organów kontroli, które wypracowują z kategorii „inne czyny okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania” sześć różnych rodzajowo zachowań.

12. Inne postanowienia konwencji

W art. 13 sformułowany jest obowiązek zapewnienia przez Stronę konwencji każdej osobie, która uważa, że poddano ją torturom, „prawa skargi do kompetencji władz i zapewnienia sobie właściwego i bezstronnego rozpoznania”.

Obowiązek ten oznacza przede wszystkim zapewnienie przez Stronę konwencji wszczęcia postępowania karnego przeciwko sprawcom tortur. Mając na uwadze uregulowanie zawarte w art. 6 § 1 konwencji, ściganie to powinno być podjęte z urzędu, a więc m.in. na podstawie informacji „skargi” złożonej przez zainteresowanego.

Konwencyjne „prawo skargi” nie wyczerpuje jednak, naszym zdaniem, jedynie wszczęcia postępowania karnego z urzędu. Obejmuje ono również prawo formułowania zarzutów przeciwko postępowaniu funkcjonariuszy publicznych w czasie zatrzymania lub w postępowaniu przygotowawczym. Możliwość natychmiastowej sygnalizacji zachowań określanych w art. 1 § 1 konwencji ma zasadnicze znaczenie dla zapobiegania przestępstwu tortury.

W rozumieniu więc art. 13 konwencji osobie zatrzymanej, jak również osobie podejrzanej powinno przysługiwać prawo złożenia skargi (w rozumieniu procesowym) do kompetentnych władz (sądu), jeżeli według przekonania tej osoby zachowanie funkcjonariuszy publicznych narusza jej prawa procesowe i osobiste.²⁸

Art. 15 konwencji formułuje obowiązek zapewnienia przez Stronę, żeby zeznanie uzyskane w wyniku stosowania tortur nie mogło być powoływane jako dowód w żadnym postępowaniu — z wyjątkiem postępowania przeciwko osobie, która jest oskarżona o popełnienie tortur, jako dowód, że takie zeznanie złożono. Spełnienie tego obowiązku wymaga sprecyzowania w ustawie krajowej warunków wyłączeniowych lub ograniczających możliwość swobodnej wypowiedzi.

Wśród przewidzianych przez konwencję obowiązków administracyjnoprawnych wyróżnić należy dwa, wymienione w art. 10 § 2 i art. 11.

Art. 10 § 2 przewiduje wprowadzenie zakazu stosowania tortur i „innych aktów” do aktów wykonawczych oraz regulaminów normujących funkcje i obowiązki „funkcjonariuszy i innych osób działających urzędowo, które mogą być zaangażowane w proces zatrzymania, przesłuchania lub które mogą pozostawać w kontakcie z osobą poddaną jakiegokolwiek formie zatrzymania, aresztu lub uwięzienia” (art. 10 § 1).

²⁸ W. Michalski: Prawa obywatelskie a wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych, PŁP nr 11/1979, s. 58.

Art. 11 formułuje natomiast inny istotny obowiązek państwa-Strony, mianowicie obowiązek poddawania systematycznej weryfikacji i przeglądowi regulaminy przesłuchań, instrukcji, metod i praktyki, jak również przebiegu zatrzymania i traktowania osób poddanych jakiegokolwiek formie zatrzymania, aresztu lub uwięzienia.

Zamknijmy na koniec analizę mechanizmów implementacji zakazu tortur i „innych czynów” zwróceniem uwagi na regulację art. 14. Artykuł ten formułuje w § 1 obowiązek zapewnienia ofierze tortur zadośćuczynienia i adekwatnego odszkodowania, włączając w to środki do „możliwie pełnej rehabilitacji”.

Konwencja podkreśla uprawnienie ofiary do uzyskania odszkodowania, ale nie ogranicza go do jednorazowego finansowego świadczenia zakładając, że może ono być niewystarczające do zrekompensowania poniesionych szkód.

Nie ulega kwestii, że pojęcie „możliwie pełnej rehabilitacji” jest dość szerokie. Próby jego uściślenia w toku prac nad konwencją okazały się nieskuteczne, co w konsekwencji może ograniczyć w praktyce spełnienie obowiązku zawartego w art. 14 § 1.

Konwencja w art. 14 § 2 nie ograniczyła obowiązku kompensacji szkód wywołanych torturą wyłącznie dla samych ofiar, ale objęła nim także osoby trzecie w sytuacji, gdy ofiara tortur poniosła śmierć, osoby zaś te wspierały ją finansowo przed zgonem.

13. Uwagi końcowe

Konwencja w sprawie zakazu tortur i innych aktów okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta w grudniu 1984 roku, jest drugą konwencją szczegółową, wypracowaną pod auspicjami ONZ (obok konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1965 roku) i regulującą jedno z praw podstawowych, których wyliczenia dokonuje Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku, a które ujmuje w ramy traktatowe m.in. Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych.

Zakaz tortur i „innych czynów” jest często klasyfikowany na tle innych praw podstawowych (obok prawa do życia oraz prawa do bezpieczeństwa prawnego) jako elementarne prawo osoby ludzkiej, prawo stanowiące o „rdzeniu godności ludzkiej”. Doktryna prawa międzynarodowego widzi w nim normę o charakterze bezwzględnie obowiązującym wszystkich członków społeczności międzynarodowej, normę *ius cogens*.²⁹

Wprowadzając zakaz stosowania tortur (art. 1 § 1; art. 2 § 1; art. 4 § 1), jak również zakaz dopuszczania się innych czynów okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (art. 16 § 1) przez funkcjonariuszy publicznych lub przez inne osoby działające urzędowo, konwencja wymienia adresatów tego zakazu oraz normuje szczegółowe mechanizmy „wewnętrznej” implementacji zakazu tych tortur i czynów okrutnych, stanowiąc o wysokim stopniu ochrony prawa jednostki do poszanowania integralności fizycznej i psychicznej.

Miarą tej ochrony jest nakaz konwencji wprowadzenia przez jej Strony do ustaw karnych przepisu stanowiącego o przestępstwie tortury, którego znamiona określa precyzyjnie art. 1 § 1 i art. 10 § 1. Podobne zmiany w krajowej ustawie karnej implikuje obowiązek zapobiegania „innym czynom okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania” — art. 16 § 1.

²⁹ S. Marks: La notion de periode d'exception en matiere des droits de l'homme, „Revue des Droits de l'Homme”, nr 4/1971, s. 848—850.

Wysoki stopień omawianej ochrony określają także te nakazy konwencji, które przewidują zapewnienie w prawie wewnętrznym Strony każdej osobie, która uważa, że poddana została torturom, prawa do złożenia skargi do kompetentnych organów w celu zbadania zarzutu. Art. 13 konwencji nakazuje sprecyzowanie w procedurze karnej państwa-Strony tego prawa skargi dla osoby zatrzymanej lub podejrzanej w postępowaniu przygotowawczym na czynności funkcjonariuszy publicznych, a także implikuje ustanowienie prawa do natychmiastowego kontaktu osoby zatrzymanej z pełnomocnikiem.³⁰

Przystąpienie do konwencji wymaga odpowiedniego uzupełnienia wcale licznych aktów administracyjnych i prawnych, regulujących uprawnienia funkcjonariuszy publicznych i innych osób działających urzędowo, „które mogą być zaangażowane w procesie zatrzymania, przesłuchania lub pozostawać w kontakcie z osobą poddaną jakiegokolwiek formie zatrzymania, aresztu lub uwięzienia”. Chodzi tu o takie np. akty, jak regulaminy przesłuchań, o akty określające warunki użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy organów porządku publicznego, przepisy o służbie więziennej, przepisy określające warunki i sposoby badań lekarskich oskarżonego itp.

Konwencja nakłada także obowiązek opracowania zasad pozwalających weryfikować okresowo reguły prowadzenia przesłuchań i ich praktykę.

Dość szybkie składanie podpisów państw pod wynegocjowanymi uregulowaniami pozwala spodziewać się licznych ratyfikacji konwencji.

³⁰ W piśmiennictwie polskim w sprawie zwiększenia kontrydiktoryjności postępowania karnego zob.: T. Nowak: Problematyka kontrydiktoryjności postępowania przygotowawczego, „Zeszyty Naukowe ASW” nr 12/1976, s. 59 i n.; J. Bednarzak: Gwarancje procesowe — Niedostatki praktyki, „Gazeta Prawnicza” nr 2/1978; M. Cieślak, Z. Doda: Kodeks postępowania karnego w świetle 10 lat obowiązywania, PIP nr 1/1980, s. 59—60; W. Michalski: op. cit., s. 56—57. Zob. też Projekt zmian przepisów kodeksu postępowania karnego, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, wrzesień 1981 roku (w szczególności projektowane brzmienie art. 208 § 1, art. 260 i art. 259 § 1).

TADEUSZ SZCZERBIC

SPÓJRZENIE NA INSTYTUCJĘ „POWROTU DO PRZESTĘPSTWA”

(artykuł dyskusyjny)

Zjawisko powrotu do przestępstwa należy do tych, z którymi społeczeństwo wiąże potrzebę surowszego karania, wychodząc z założenia, że wyraża się w nim wyższa szkodliwość i niebezpieczeństwo społeczne. Wprawdzie występuje ono rzadko, ale dość uporczywie i pojawia się niemal zawsze w grupie społecznej zwanej marginesem, stanowiąc tego marginesu nieznaczny wycinek. Jest częścią świata przestępczego, dającą się wyraźnie określić i wyodrębnić.

Surowość oceny tego zjawiska i stosunek do niego na gruncie polskiego ustawodawstwa pozostaje nie zmieniony od chwili odzyskania niepodległości i trwa do dnia dzisiejszego niezależnie od zmieniających się ocen i poglądów w dziedzinie uwarunkowań tak samego przestępstwa jak i przestępcy oraz niezależnie od sku-